

דפי עיון

"ליהודים היתה אורה" אמר רבי יהודה:
אורה - זו תורה.
וכך הוא אומר:
"כי נר מצוה ותורה אור" [מגילה ט"ז]

במפרשים

לזכרה של: אורה מושקוביץ ע"ה
משואות-יצחק

ה'תש"ל מ. מושקוביץ * משיאית-יצחק 79858. ה.ג. ידה-ג' * ט"ל: 08-8581440 * פקס: 08-8503835

שנת תשס"ח

פרשת יתרו

א. המשתדל.
פרק כ' פסוק יא:

[יא] כי שנית ימים וגו' : אין גם אהת מעשרת הדיברות שיהיה טעם המצווה מפורש אצלה, אלא בקצת מהן מפורש מתן שכרן או עונשן, כי אנכי ה' אלהיך אל קנא וגו', כי לא ינקה ה' וגו', למען יאריכון ימך וגו', וכן כאן לא פירש כלל טעם מצוות השבת, כי לא אמר למען הזכור כי ששת ימים עשה ה' וגו'; והנה במשנה תורה (ה' ט"ו) כתוב וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך משם ביד חזקה וזרוע נטויה על כן צוה ה' אלהיך לעשות את יום השבת, וגם זה אמנם איננו (כמו שחשבתי ב"בכורי העתים" תקפ"ח ע' 91) הטעם האמיתי אשר בעבורו צוה אותנו לשמור את יום השבת, כדרך שלא ייתכן לומר כי לכך נצטוונו שלא להטות משפט גר ויתום כדי שזכור יציאת מצרים, מפני שכן כתוב (דברים כ"ד י"ז י"ח) לא תטה משפט גר יתום ולא תחבול בגד אלמנה וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדך ה' אלהיך משם על כן אנכי מצוך לעשות את הדבר הזה, וכדבר הזה כתוב ג"כ במצוות העניק תעניק לו (שם ט"ו י"ד), ובמצוות כי תחבוט זיתך וכי תבצר כרמך (שם כ"ד כ' כ"א), וכן בחג השבועות במצוות ושמתה לפני ה' אלהיך אתה ובגד ובתך עבדך ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה (שם ט"ז י"א י"ב), ובא זה ולמד על זה (כדברי ידידי החכם ר' ש' ריגיו בפירושו לסי' בחינת הדת עמוד 63), שבכל פעם שצוה הכתוב על החמלה וההניגה והעזר אל הגרים ואל העבדים הוסיף וזכרון יציאת מצרים, כאומר: גם אתה היית עבד וגר במצרים ולכן חל עליך יותר משאר בני אדם החוב לחון הגרים והעבדים ושלא להטות משפטם ולהעניק להם מאשר לך ולהניח להם העוללות ולשמוח לבבם בהגך וכדומה; למדנו א"כ שאף בדיברות האחרונות לא הוזקק הכתוב לזכור יציאת מצרים, אלא לפי שאמר שם: למען יגוה עבדך ואמתך כמודך, ולכן יצדק שיציאת מצרים הוא הטעם רק להשבתת העבד והאמה ממלאכה. עכ"ל. ואשר אני אחזה לי כי מליצת על כן ציווד ועל כן אנכי מצווד הנאמרת בכל המצוות האלה אין פירושה, "על כן", כדי שתזכור יציאת מצרים, ונ"ל שאין זכרון יציאת מצרים הטעם לאותן המצוות כלל, ולא להשבתת העבד והאמה ממלאכה; אלא טעמה מפני שהאל יודע שתזכור כי גר ועבד היית, ולכן לא יקשה בעיניך לעשות חסד עם הגרים והעבדים והעניים, כי לבך (אחרי כל מה שסבלת) נוטה אל החמלה וההניגה; על כן היה שציווד האל לעשות את כל החסדים האלה ולא נמנע מלצוות אותך בכל אלה, שמא יכבד משאם עליך, כי אמנם בטוח הוא כי עשה תעשה בלב שלם ובנפש חפצה. והיוצא לנו מזה כי גם במשנה תורה לא נזכר כלל טעם מצוות השבת; ובמקום אחר כתוב (שמות ל"א י"ג) כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם, וזה אמנם הגדלת מצוות ה' ואיננה טעמה באמת, שהרי כמה דברים היו יכולים להיות אות כמו כן בינו ובינינו. ואולם דעת הרמב"ם בטעם השבת כך היא (מורה ח"ג פרק מ"ג): ענין השבת טעמו מפורסם ואין צריך לביאור, כבר נודע מה שבו מהמנוחה עד שיהיה שביעית חיי האדם בהנאה ובמנוחה מן העמל והטרח שלא יימלט ממנו קטן וגדול, עם מה שמתמיד ומקיים לדורות הדעת הנכבד מאד, והיא האמונה בהידוש העולם, עכ"ל; והנה לדעת

יתרו

הזאת יש לשאול מה צורך לצוות לבני חורין על המנוחה? כי הם הלא ישבתו כל עת שירצו והיה די לצוות על שביתת העבדים והבהמה (וזה יקשה יותר לדעת החכם יאסט שאמר [אללגעמיינע געשיכטע דעס איזר] פאלקעס ח"א עמוד קי"ב) כי עיקר הטעם הוא מנוחת העבדים והבהמה; על כן ג"ל שראוי להלק בין שביתת ישראל לשביתת עבדיו ובהמתו, כי שביתת עבדו ובהמתו מכוונת לעצמה, להמלה וחנינה עליהם, ואמנם שביתת ישראל עצמם ביום השביעי היא ג"כ לתועלת ישראל עצמם בלא ספק, אך לא כדי שינחחו בלבד, אחר שהרשות בידם לנוח כל זמן שירצו, אבל הוא כדי שתהיה מנוחה כולם ביום מיוחד, ועי"כ יוכלו להיקבץ יחדיו לאכול ולשתות ולדבר אלה עם אלה ותתרבה האהבה ביניהם וגם יוכלו להתאסף בבתי עבודת האל ולשמוע תורה מפני החכמים, ולכך היה שאמר כאן "וינח", ולא "וישב", להזכיר את ישראל שלא לבד ישבתו מן המלאכה, אלא גם ינחו ויקראו לשבת עונג, וזה יביאם להיקבץ יחדיו אגודות אגודות כדי להתענג ביום המנוחה, וה' צירף לזה תועלת אהרת שיהיה יום היסבת זכר למעשה בראשית, שע"כ יזכרו כי אל אחד לבדו ברא את השמים ואת הארץ והנה אין אלוה מבלעדיו; ומרוב חביבות המצווה הזאת לפניו ית' מפני עוצם התועלת הנמשכת ממנה בקיבוץ המדיני ולהיותה עם זה זכר לעיקר הגדול שהוא ייחוד האל, ועוד להיותה הוק פרטי ומיוחד לישראל, כי לא היה דבר כמוהו אצל שום א' מהגוים הקדמונים עובדי אלילים, אמר ה' שהיא לאות בינו ובינינו.

אלות

1. אחרי קריאת כל הקטע הארוך, התוכל להסביר מה מטריד את כרסנו כאן?
2. האם טעם המצוה מפורש כאן או לא?
3. היש הבדל בין הכתוב בשמות לכתוב בדברים?
4. מה, אניני הטעם האמיתי אשר צבחו ציווה אותנו "לשמור את יום השבת"?
5. חמשה, חנינה וצור אף מה מובילים?
6. "יצאת מצרים הנה טעם רק לשביתת העבד והבהמה", איך ניתן להצדיק זאת?
7. "צנין השבת טעמו מפורש ואין צריך לביאור" זו היא השקפת הרמב"ם, התוכל להסביר?
8. ניווקים מצניינים מביא כרסנו צבור טעם מצוה זו, מה הם?
9. איך כל זה: "זכר למעשה בראשית"?
10. כמה אנתנו שונים מכל הצמים?

* * *

ב. רש"י הירש .

פרק כ' פסוק י"א:

כביכול בורא בריאות חדשות — עלידי ניצול הכוחות והחוקים האלה והרכבתם מחדש לפי הצורך. ואמנם קדמה לשבת-עולם זו — בריאת העולם, קדמה למנוחה — תנועה, קדמה לשביתה — מלאכה. רק מן היום השביעי שובתת הבריאה, ועד ליום השביעי הזה הביא הבורא במשך ששת ימים את עולם השמים, הארץ והים למידה גדלה והולכת של שלמות, ובגלל וינח ביום השביעי — משום שה' בתור בורא סמוי הוא מעין האדם — ועם זאת תלוי כל אושר עתידו של עולם ואדם בהכרת ה' כבורא וכאדון עולם — על-כן ברך ה' את-יום השבת ויקדשהו. משום כך קדושת השבת היא ברכתו, ושביתת האדם ממלאכה, הבאה מכוחה של קדושת השבת, אינה הגבלה וצמצום אלא ברכה. כל "ברכה", כל התפתחות מכורכת של עתיד האנושות בכללה, ושל כל אדם ואדם בפרט, טמונה בקדושת השבת ותלויה בהכרת

(וא) ששת ימים תמשול בחפצי עולמך כעבד ה' שדעניק לך ממשלה זו עשה בהם לפי צרכיך, ובשביל צרכים אלה הפיר אותם, כדרך שעשה הבורא, לשליחי רצינוך הסרים למרותך. אך ביום השביעי תשובת ממלאכתך זו ותעצור את שטף פעילותך; "שבת" הוא לה' אלוהיך, ובו תעמוד לפני בוראך בהכנעה, ושלטון הבורא על עולמך יתגלה ויתבלט. וכיצד יתגלה דבר זה? עלידי שתמשוך ידך מלמשול בחפצי עולמך, הן במישרים והן באמצעות הכוחות החיים הסרים למרותך: כי ששת ימים יגוי וינח וגוי. הבורא שובת עתה ממלאכתו, שובת מאז יוסה השביעי הראשון, והשבת שורה על הבריאה. את-השמים ואת-הארץ את-הים ואת-כל-אשר-בם ברא ה' וכילה את מלאכתו בהם, והכל מתהווה לפי הכוחות והחוקים ששם בהם בשעת בריאתם. ורק אתה, האדם, יוצר יצירות חדשות -

311

יתרו

מלכות ה' על עולם ואדם שנבראו עלידו, הכרה המובטחת עלידי השבת, אשר בה יורד האדם מממשלת עולמו ומשעבד את עצמי ואת כל אשר לו לרגלי כסא מלכות ה' בכניעה גמורה. על כן דיבר אלין ה' לאמור: "זכור את יום השבת לקדשו" —

זכור תזכור את יום השבת, אשר שאר בני האדם שכחוהו וקדשו עלידי שביתת המלאכה המצייה עליך! בדברים ה' יד מדגיש הכתוב בביאור טעם השבת תוצאה נוספת של שמירת קדושת השבת, והיא תוצאת הכניעה לפני ה', הבאה לידי ביטוי בכל שבת ושבת, לגבי החיים החברתיים. שם נאמר: "למען ינוח עבדך ואמתך כמוך". הכניעה הקנה לפני ה' משווה את כל בני האדם מגדול ועד קטן, השבת קודמת דרור לעבד ומעמידה אותו בשורה אחת עם אדונו — לפני ה'. בביאורנו לחוקת הפסח כבר הצבענו על מעמד העבד בבית ישראל ובתורת ישראל (עי' פני לעיל יב, מד), והאמור שם מתאשר עלידי הטעמת תוצאה זו של השבת.

ועוד נאמר בעשרת הדיברות שבפרשת ואתחנן (שם פסוק טו): "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויצאך ה' אלהיך משם ביד חזקה ובורע נסויה עליכן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת". ה"יד" אשר גאלה אותך ממצרים — יד ה' היתה, וה"זרוע" —

זרועו של ה' לך לא היו לא "יד" ולא "זרוע", כי עבד היית, ורק "ידו וזרועו" של ה' השיבו לך כוח ועוצמה, למען תשתמש בהם לעבודתו בלבד. קיומם הפיסי של כל בני האדם תלוי בהם כבורא עולם, והשבת מזמינה איתם לכניעה לפני בוראם, ואילו ישראל — אף קיימי כעם בסרב העמים תלוי בהם כבורא יישותי הלאומית. לפיכך, כאשר רצה הסבייה להעמיד אנשים שישמרו את השבת ויקיימיה לעיני העולם ויפגינו למעשה את כניעתם למלכות ה', הוציא מקרב האנושות — אותך, ש"ידך" ו"זרועך" הן שלו — יתר מ"ידם" ו"זרועם" של כל שאר בני אדם; אותך, שכיחך ועוצמתך החיפשיים הם תעידה ועדות היסטורית לממשלתו על עולם הטבע ועולם ההיסטוריה, ואתך ציונה ה' להעיד את עדותך בכל עם ועולם בכל שבת ושבת — עלידי שתשבות ממלאכת "ידך וזרועך" ותעצור את מעשה "כוחך" ו"עוצמתך". כל תילדותיהם של בני ישראל מאברהם עד משה אינו אלא בריאה אליהות של עם מקדשי שביעי, ושבתם של ישראל היא אפוא בעת ובעונה אחת, "זכר למעשה בראשית" ו"זכר ליציאת מצרים" (ראה גם פני להלן לה, א; וראה דיון מפורט במאמרים על השבת, ישורון כרך א"ב).

אלו

- 1 אחרי קריאתך את כל הקטע, מהי השאלה הצדקה המצטיקה את כרסנו עליה הוא מנסה להשיב?
- 2 איך ומה תצעה במשק ימי החול?
- 3 השבת של מי היא ומה נה יתבטא?
- 4 בצבט מה אנו אמורים לצעות או להמנע בשבת?
- 5 איך קריאת הצולט צריכה ללמדנו ולהשפיע עלינו בהתנהלותנו?
- 6 כרסנו מדגיש כי האדם יצוק: "... ניצול הכוחות והחוקים האלה והרכבתם מחדש לפי הצורך" מה הוא רוצה ללמדנו בכך?
- 7 "קדמה ללמנוחה - תנועה" מה נה בא ללמד ולחייב?
- 8 כמה "תלוי כל אושרו וצתידו של צולט ואדם" ואיך?
- 9 "שפיתת האדם ממלאכה... אינה האבלה..." איך?
- 10 איך כל צתיד האנושות תלוי בהרכת השבת?
- 11 איך תזכור ואיך תקדש את השבת?
- 12 מה מביאה "הכניעה לפניה"?
- 13 איך ניתן ללמוד מן השבת את התיחסות התורה לצבדות?
- 14 מה באה לסמל היד והזרוע ומה נה מחייב אותנו?
- 15 כרסנו מחדש כי קיומו של צמנו בין האומות תלוי אץ הוא בשבת, התוכל להסביר?
- 16 איך נה מתקשר שם עם היד והזרוע?
- 17 איך לפי כל נה השבת הנה נה זכר למעשה בראשית ונח זכר ליציאת מצרים?